

УДК 338.48:379.85(477)

Кізюн А. Г.*a.kiziun@vtei.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2838-9428**кандидат географічних наук,**доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця***Гуцал Л. А.***gutsal82@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1107-7794**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології,**Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький***Цуркан І. М.***kherson@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8200-5299**доктор філологічних наук, доцент, професор,**кафедра івент-менеджменту і соціальних комунікацій**Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв,**м. Миколаїв*

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** В дослідженні розкрито ключові аспекти розвитку туристичної індустрії в умовах повномасштабної війни в Україні. Актуальність статті зумовлена важливістю і впливом туристичної галузі в Україні на соціально-економічне становище. Дотепер показники й обсяги в туристичній сфері зменшуються у зв'язку із зовнішніми негативними факторами, як-от пандемія коронавірусу та війна в Україні, яка загострилась у 2022 році. Це зумовлює виокремлення напрямів розвитку й удосконалення державної політики для підтримки туризму в сучасних умовах. Метою статті є комплексне дослідження факторів ефективної діяльності українського туристичного бізнесу. Для комплексного аналізу використано загальнонаукові й спеціальні методи, які дають змогу виокремити важливі процеси та явища в туризмі, а також їхній взаємозв'язок, для ефективного розвитку в складних умовах. У результатах дослідження охарактеризовано поняття «туризм» в Україні з його складовими, ознаками, специфікою. Окреслено втрати туристичної галузі від військових дій на територіях України. Систематизовано умови й чинники розвитку туристичної галузі в довоєнний період і на сучасному етапі. Охарактеризовано туристично-привабливі регіони України, які впливають на економічний потенціал держави. Запропоновано пріоритетні напрями відновлення туризму з метою забезпечення гармонійного розвитку територій, зважаючи на цілі сталого розвитку, які необхідно брати до уваги під час вдосконалення державної політики України у сфері туризму. Практична цінність дослідження полягає в розробці елементів методичного забезпечення, інструментів для оцінки й аналізу показників туристичної привабливості окремих регіонів і країни загалом з огляду на рівень туристичного потенціалу й стану зовнішнього середовища. Подальші дослідження розглядаються на основі питання розвитку туризму у післявоєнний період.*

Ключові слова: туристичний бізнес, чинники туристичного потенціалу, зовнішні фактори, аналіз показників, перспективи розвитку.

Kiziun Alla

a.kiziun@vtei.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2838-9428
PhD in Geography, Associate Professor, Chair of Tourism,
Hotel and Restaurant Business Department,
Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of State University of Trade and Economics, Vinnitsia

Hutsal Liudmyla

gutsal82@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1107-7794
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Tourism, Theory and Methods of Physical Culture,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi

Tsurkan Ihor

kherson@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-8200-5299
Doctor of Philological Sciences Associate Professor, Professor,
Mykolaiv Branch of Kyiv National University
of Culture and Arts Event Management and Social Communications, Mykolaiv

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. *The study reveals key aspects of the development of the tourism industry in the conditions of a full-scale war in Ukraine. The results of the analysis of the development trend of the Ukrainian tourism industry are presented and the conditions and factors are systematized, which affect its development at the current stage. An approach to the construction of a system of information technology support for the processes of assessment and analysis of the tourist attractiveness of individual regions and the country as a whole is proposed, taking into account the tourist potential and the influence of external environmental factors. The priority directions for the restoration of tourism in Ukraine are substantiated with the aim of ensuring the harmonious development of the territory and taking into account the goals of sustainable development, which should be taken into account in the process of improving the state policy of Ukraine in the field of tourism. The main aim of the article is a comprehensive study of the factors of effective activity of the tourist business in Ukraine. For a comprehensive analysis, general scientific and special methods were used, which make it possible to single out important processes and phenomena in tourism and, in particular, their relationship for effective development in difficult conditions. The results of the research characterized the concept of "tourism" in Ukraine with its components, features, and specifics. The conditions and factors of the development of the tourism industry in Ukraine in the pre-war period and at the present stage are systematized. The priority directions for the restoration of tourism in Ukraine are proposed in order to ensure the harmonious development of territories and take into account the goals of sustainable development. The practical value of the research lies in the development of methodological support elements, tools for evaluating and analyzing indicators of tourist attractiveness of individual regions and the country in general, taking into account the level of tourist potential and the state of the external environment. Further research is considered on the basis of the issue of tourism development in the post-war period.*

Key words: tourism business, tourism potential factors, external factors, analysis of indicators, development prospects.

JEL Classification: L83

DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-11>

Постановка проблеми. Туристична галузь в Україні є однією із фундаментальних в економічному значенні. До початку повномасштабної війни в Україні частка прибутку з туристичних подорожей складала вагомий частину в бюджеті держави. Туризм як вид послуг дає можливість розвитку торгових підприємств і бізнесу. До того ж розвиток туризму сприяє створенню великої кількості робочих місць і способів заробітку.

З початком російського вторгнення в Україну сфера туризму значно скоротила свою роботу. Сьогодні туризм в Україні є тією галуззю, яка постраждала чи не найбільше внаслідок бойових дій. У зв'язку із проблемами, які пов'язані з війною: соціальні, економічні, матеріальні й транспортні – унеможливується звичне функціонування, розвиток і вдосконалення зовнішнього й внутрішнього туризму. Ведення бойових дій на територіях України завдає чималої шкоди для туристичних об'єктів, а значить і для цілої індустрії. Особливого значення й актуальності набувають питання напрямів і факторів, які зможуть забезпечити розвиток туризму в умовах війни для створення економічного потенціалу держави у військових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Напрямок туризму є достатньо популярною ланкою дослідження. Розвиток туристичного бізнесу в Україні під час війни привертає увагу зарубіжних і вітчизняних дослідників ще більше. Барвінок Н. і Барвінок М. акцентують увагу на туристичному потенціалі України, який вона почала відновлювати, використовуючи туристично-рекреаційні ресурси, і розглянули негативні фактори, які впливають на нього сьогодні [1].

Грищенко С. вказує на важливість розвитку туризму в повоєнний період у туристично-привабливих регіонах і в цілій країні. Науковець визначає сучасні тенденції розвитку туризму в Україні, описує динаміку обсягу реалізованих суб'єктами туристичної діяльності послуг і податкових надходжень від засобів розміщення в розрізі областей України, систематизує умови й чинники розвитку індустрії туризму в довоєнному періоді й на сучасному етапі [3]. Цупка І. й Кривенкова Р. виявили конкретні напрями функціонування туристичної галузі в Україні під час війни з огляду на міжнародний досвід і євроінтеграцію, розвиток нових ініціатив, урахування вибору фінансових парт-

нерів, туристичного потенціалу України [16]. На важливість розвитку внутрішньої рекреаційно-туристичної системи для майбутнього сталого вдосконалення економіки й екосистемної безпеки вказує Філюк С. [15]. Варто зазначити таких дослідників, як Мальярчук Н. і Чирва О., які досліджують питання воєнного туризму, який має певні перспективні напрямки: інтерес міжнародних туристів, патріотичне виховання молоді й висвітлення подій в Україні на світовій арені [7]. Олексюк Г. і Подольський О. аналізують підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі в умовах сьогодення завдяки вибудовуванню механізмів фінансування, розвитку регіонів України, співпраці з іншими державами [8]. Растворова О. підтримує цю думку й наголошує на необхідності застосування практики Балканського півострова для відновлення туристичної інфраструктури [11]. Фастовець О. окреслює позитивні й негативні фактори для розвитку туризму в Україні в умовах воєнного стану [14].

Захарова Т. виявила важливі аспекти сучасних економічних відносин, які в глобальному значенні пов'язані з туристичною сферою України і дають найважливіші показники добробуту населення [5]. Про значення розвитку саме екологічного туризму, який означає пошук нових векторів, оснований на мінімізації шкоди для довкілля, досліджують Паньків Н. і Скрипник М. [9]. Про наслідки російсько-української війни для туристичної сфери говорять Роїк О. й Недзвецька О. [13]. Невирішеними залишаються питання врегулювання юридичної й фінансової підтримки туристичної галузі в умовах війни.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних тенденцій і перспектив розвитку туристичного бізнесу в надскладних умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання для оздоровлення, з пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає.

Є внутрішня і зовнішня форми туризму. Внутрішній туризм – це подорожі певної категорії осіб в межах території країни. До міжнародного туризму відносяться подорожі громадян й осіб, які постійно проживають на території України, до інших країн. На сьогодні існують різноманітні види туризму

залежно від мети поїздки, місць для відвідування, категорії осіб, які подорожують.

Важливим аспектом є державна підтримка, визначення пріоритетів і цілей цієї сфери, яка в Україні є однією із пріоритетних галузей, що сприяє розвитку економіки та культури.

Реалізація державної політики полягає в таких кроках:

- 1) визначення й реалізація пріоритетних напрямів розвитку туристичного бізнесу;
- 2) розвиток й охорона туристично-рекреаційних ресурсів України;
- 3) фінансування інноваційних проєктів і програм для розвитку туризму;
- 4) визначення напрямів безпечного туризму;
- 5) юридичне регулювання питань, які стосуються відносин у галузі туризму;
- 6) підготовка кваліфікованих фахівців туристичного супроводу;
- 7) ведення обліку й звітності в галузі туризму;
- 8) здійснення державного контролю дотримання законів, які регулюють норми в галузі туризму;

Окрім вищенаведених кроків державної політики щодо туризму, важливими є пріоритетні напрями й перспективи, які врегульовуються й розробляються державою:

- 1) удосконалення юридичних аспектів, які регулюють відносини у сфері туризму;
- 2) підтримка туризму на матеріальному й управлінському рівнях як перспективної сфери для економіки України, залучення як національних, так і іноземних інвестицій у розвиток;
- 3) розвиток усіх форм і видів туризму;
- 4) співпраця з іншими країнами, утвердження України на світовому туристичному ринку;
- 5) спрощення деяких умов: податкового, митного й валютного навантаження для сприятливого вдосконалення сфери й попиту на туризм;
- 6) забезпечення доступності туризму й екскурсійних відвідувань для усіх категорій людей.

У 2017 році Кабмін схвалив Стратегію розвитку туризму й низки курортів до 2026 року, де окреслили всі перспективи українського туристичного потенціалу [10]. Метою було створити для туристів умови для цікавого, безпечного й комфортного відпочинку на території України. Планувалося фінансування програм для підтримки розвитку туризму. Розробники Стратегії виділили певні показники, щоб ефективно розвивати цю сферу (табл. 1):

Очікувані результати мали показувати підвищення конкурентоспроможності у сфері туризму України, якості життя населення й розширення можливостей працевлаштування, поширення інформації про туристичні ресурси країни у світовому просторі й створення новітньої туристичної інфраструктури. Однак початок повномасштабної війни змінив пріоритети розвитку країни, тому за 2022 рік контрольних показників не було досягнуто (у таблиці 1).

Повномасштабна війна торкнулася всіх сфер, також і туризму. Першим наслідком стала відмова іноземних перевізників від рейсових поїздок в Україну. Далі заборонили польоти в українському небі авіаційним перевізникам. Вплив війни на сферу туризму має такі негативні наслідки:

- низький рівень захисту й безпеки туристів;
 - зруйновані й пошкоджені туристичні інфраструктури й об'єкти;
 - велика міграція населення, мігрують люди і з туристичної сфери, що тягне за собою нестачу відповідних висококваліфікованих працівників;
 - скорочується низка туристичних програм, зокрема й Стратегія розвитку туризму й низки курортів до 2026 року, у зв'язку із перерозподілом фінансів на необхідні оборонний і соціальний сектори;
 - значне зниження привабливості України серед туристів;
 - незначні туристичні потоки й надходження від сфери туризму до держбюджету.
- Війна на території України ускладнила загальний розвиток усіх рівнів туризму, і якщо говорити про шкоду, завдану туристично-рекреаційній інфраструктурі, то показники складають \$2,2 млрд станом на 1 вересня 2022 року. Якщо ж класифікувати пошкодження за видами об'єктів, то зруйновано 1800 об'єктів культури, 348 релігійних споруд, 343 об'єкти спорту, 164 – туризму [6].
- Втрачено природні туристичні локації на тимчасово окупованих територіях: Олешківські піски, Асканія-Нова, Кінбурнська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Генічеськ і Рожеві солені озера, Кирилівка, Скадовськ, Бердянськ, Очаків, частково Скіфський курган) [6]. Також тимчасово замінованими є прикордонні райони України з Білоруссю, що унеможливує відпочинок на озерах Волині й сплави по ріках НПП Прип'ять-Стохід.
- Вагомими втратами на культурному й туристичному фронтах є Свято-Успенська

Таблиця 1

Показники розвитку сфери туризму й курортів на території України

Найменування показників розвитку	Роки			
	2015	2019	2022	2026
1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, тис. одиниць	6,8	збільшення у 1,5 разів	збільшення у 3 рази	збільшення у 5 разів
2. Обсяг надходжень до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору, млн. гривень	37,1	збільшення у 2 рази	збільшення у 5 разів	збільшення у 10 разів
3. Кількість робочих місць у сфері туризму, тис. осіб	88	збільшення у 1,5 разів	збільшення у 3 рази	збільшення у 5 разів
4. Кількість іноземних туристів, які в'їжджають до України, млн. осіб	12,9	збільшення у 1,5 разів	збільшення у 2 рази	збільшення у 2,5 разів
5. Кількість внутрішніх туристів, тис. осіб	357	збільшення у 2 рази	збільшення у 3 рази	збільшення у 5 разів
6. Обсяг надходжень до зведеного бюджету (податки й збори) від діяльності суб'єктів туристичної діяльності, млрд. гривень	1,71	збільшення у 2 рази	збільшення у 5 разів	збільшення у 10 разів
7. Кількість екскурсантів, тис. осіб	125,5	збільшення у 1,5 разів	збільшення у 2 рази	збільшення у 2,5 разів

Джерело: [10]

Святогірська лавра, музей Григорія Сковороди. Значних руйнувань зазнали інші важливі культурні й релігійні об'єкти, як-от Миколаївський міський палац культури «Корабельний», Маріупольський драматичний театр, Харківський національний академічний театр опери та балету ім. М.В. Лисенка, Музей старожитностей у Чернігові, Харківський будинок «Слово» та багато інших [6].

Дослідники Бордун О. та інші зазначають масштаби руйнувань раніше важливих туристичних напрямів. Пошкодження й руйнування об'єктів нерухомої культурної спадщини, що є результатом ракетних ударів, бомбардувань та артилерійських обстрілів, наразі зафіксовано у 15 регіонах України. Географічно це охоплює майже всю територію країни від Луганської й Донецької областей на сході України до Львівської області біля кордону з Польщею на заході [2].

Цупка І. й Кривенкова Р. зазначають, що на сучасному етапі українські туристичні оператори шукають нові шляхи розвитку й намагаються вийти на європейський ринок. Висвітлюючи пріоритети функціонування індустрії туризму в Україні, визначено, що першочерговим заходом повинна стати розробка стратегії розвитку національного туризму, враховуючи міжнародний досвід і євроінтеграцію. Виявлено, що в Україні під час повоєнного відновлення необхідно активно просувати туристичний потенціал, розвивати нові ініціативи й залучати до цього процесу міжнародних партнерів [16].

Рейманн М. та інші вказують можливі варіанти ведення воєнного туризму на цьому етапі, вказуючи на зарубіжний досвід і результати соціологічного опитування. Автори пропонують науково-практичні рекомендації щодо відновлення туризму в прифронтових громадах України в розрізі ланцюжка «держава – бізнес – громадськість – освіта». Вони зазначають, що державним органам влади разом з іншими стейкхолдерами доцільно розробити чіткий план (стратегію) відновлення й промоції туристичної сфери прифронтових громад Запорізької, Дніпропетровської, Сумської, Харківської та Донецької областей після війни [12].

До того ж, дотепер можна використовувати безпечні туристичні шляхи на Заході України й частково на Півдні, які насичені туристично-рекреаційними об'єктами й можуть стати великою підтримкою державної економіки в сучасних умовах.

У зв'язку із великими втратами й пошкодженнями в усіх сферах зменшилися надходження податків до держбюджету. Дані подано на рис. 1 і рис. 2.

На основі даних спостерігається динаміка зменшення кількості платників податків. Якщо порівняти з 2021, у 2023 році загальна кількість платників податків зменшилась на 38%, з юридичних осіб – на 44%, а з фізичних – на 36%.

На рис. 2 показано, що представники туристичної галузі сплатили за I квартал 2023 року на 29% менше податків, аніж 2022, а якщо порівняти з аналогічним періодом 2021 року – на 39%.

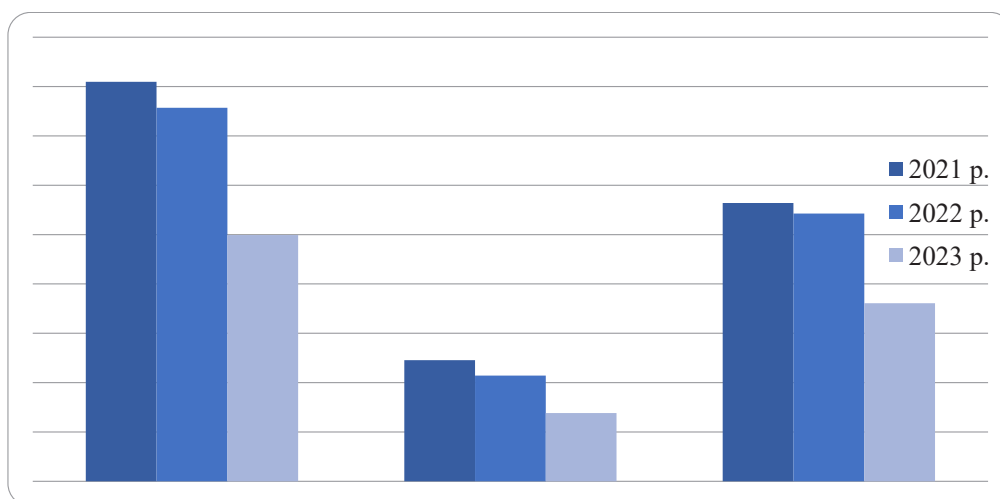

Рис. 1. Кількість платників податків з 2021 до 2023 року (за I квартал)

Джерело: складено автором на основі даних Державного агентства розвитку туризму [4]

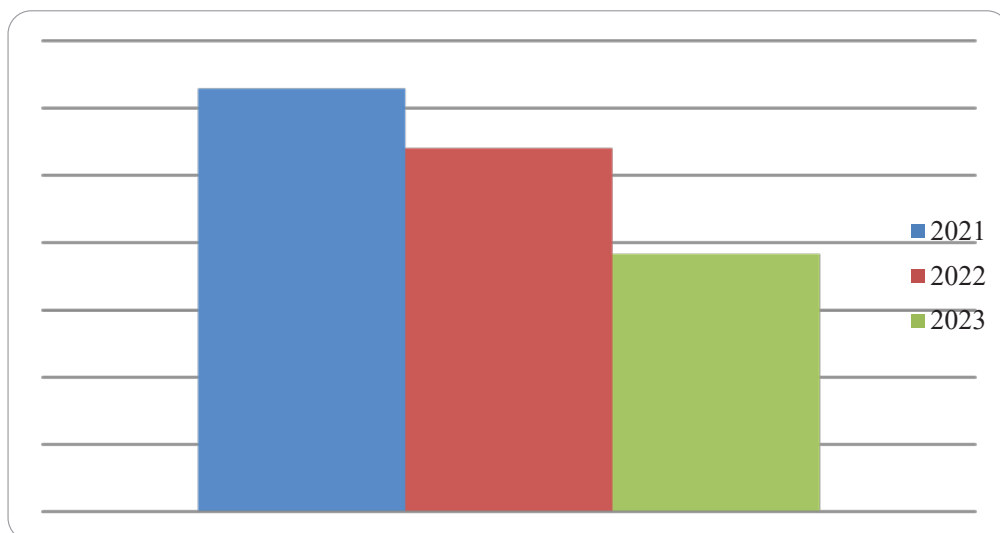

Рис. 2. Загальна кількість податків від туристичної галузі з 2021 до 2023 року (за I квартал)

Джерело: складено автором на основі даних Державного агентства розвитку туризму [4]

Що ж стосується аналізу надходжень податків до держбюджету за видом діяльності, то лідером за I квартал 2023 року стали готелі й подібні заклади тимчасового розміщення, які сплатили 233 693,5 тис. грн (61%), проте на 22% менше, ніж 2022 року, і на 41% менше за 2021 рік. Далі за аналогічний період у 2023 році туристичні оператори сплатили 44 854,6 тис. грн (11,7%), інші засоби тимчасового розміщення – 44 667,3 тис. грн (11,6%), туристичні агентства – 33 843,7 тис. грн (8,8%), засоби розмі-

щення на час відпустки та іншого тимчасового проживання – 25 652,9 тис. грн (6,8%), місця для кемпінгу й стоянки для житлових автофургонів і причепів – лише 499,1 тис. грн (0,1%). Динаміка зменшення сплати податків спостерігається серед турбаз і дитячих таборів, де сплатили 25 652 тис. грн, і це, проти минулого року, на 48% менше [4].

Аналізуючи сучасний стан і розвиток індустрії туризму в Україні, було проведено SWOT-аналіз і визначено слабкі й сильні сторони, можливості й загрози (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз туристичної галузі в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – розмаїття ландшафту, помірний клімат (субтропічний – південна частина), який комфортний для туристів; – вдале геополітичне й географічне розташування, що сприяє збільшенню іноземних туристів; – велика культурна спадщина й багата історія; – особливий рекреаційний потенціал; – наявні ресурси для створення оздоровчих приміщень і комплексів; – наявні стратегічні програми для розвитку кожної області. 	<ul style="list-style-type: none"> – військові дії в Україні; – відносно висока вартість обслуговування; – знищення інфраструктури сфер туризму, культури й релігії; – недостатньо розвинена ринкова інфраструктура й неякісна дорога; – нестабільність рівня обслуговування; – неефективність політики держави у сфері туризму; – не всі готелі надають послуги, які відповідають світовим стандартам; – відсутній сформований цілісний бренд України.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – освоїти й створити новітні рекреаційні території; – освоїти нові види туризму; – відновлювати й розвивати туристичні інфраструктури; – розширити й підвищити якість надання послуг; – сформувати позитивний імідж країни як безпечної й стабільної. 	<ul style="list-style-type: none"> – можливе підвищення цін, що стосується відпочинку; – нестабільність політичної й економічної ситуації; – збільшення на ринку туристичної галузі конкуренції; – невідповідність й недосконалість світовим стандартам законодавства; – нестабільність воєнних дій на території України; – активний розвиток туризму закордоном, що розташовані біля країни.

Джерело: складено авторами

Перспективами розвитку туристичної галузі є розроблення стратегії напрямів і програм, які можуть діяти в умовах воєнного стану. Такі дії держави можливі наразі лише в регіонах, які постраждали від війни менше. Якщо врахувати усі показники й стан певних туристичних інфраструктур, які знаходяться в безпечних місцевостях зараз, то є можливість залучати туристів. Інвестиції повинні бути спрямовані із заходу на південь України. Відповідно до цього, на 2023–2025 роки є розроблені пріоритетні стратегії функціонування туристичної індустрії:

1) створення напрямів для розвитку національного туризму, враховуючи міжнародну практику та євроінтеграцію;

2) функціонування результативної розгалуженої системи управління туристичної сфери на державному й регіональному рівнях;

3) спрямування фінансів й залучення інвестицій до туристичної індустрії завдяки туристичним фондам;

4) створення туристичних об'єктів на місцевому рівні, які приносять туристичні податки державі;

5) створення маршрутів, які зможуть представити обсяги й масштаби військових дій;

6) подача заявки до Всесвітньої туристичної організації (UNWTO);

7) подання заявки на проведення Європейської конференції Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) в Україні;

8) розробка концепцій і маршрутів до курортних зон на півдні України;

9) створення і впровадження єдиного туристичного реєстру відповідно до змін Закону України «Про туризм»;

10) просування туристичних програм;

11) створення регіональних програм на місцевих рівнях туризму;

12) створення внеску туризму до ВВП країни;

13) застосування європейських стандартів до розвитку якості туризму;

14) розробка освітніх програм у сфері туристичної сфери;

15) розробка конкретних кроків для відновлення туристичної інфраструктури в Україні у післявоєнний час;

16) створення системи співпраці держави, органів місцевого самоврядування й бізнесу;

17) запуск національної програми підтримки продажу й просування національного туристичного продукту;

18) реалізація просування національного туризму на міжнародному рівні;

19) створення великої кількості робочих місць;

20) розбудова мережі туристично-інформаційних центрів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження визначено, що наслідки повномасштабної війни стали руйнівними для туристичної індустрії України. Та все ж ця сфера продовжує функціонувати й потребує відновлення і розвитку. З'ясовано, що податки до державного бюджету країни від суб'єктів туристичної галузі значно зменшились, якщо порівняти із 2021 і 2022 роками. Виявлено, що сьогодні необхідно шукати нові й сучасні шляхи розвитку, намагатися вийти зокрема на світовий ринок. Проводячи SWOT-аналіз, було виділено можливості, сильні й слабкі сторони туристичної індустрії України, проаналізовані можливі загрози для неї. Важливим завданням є переосмислення й реалізація наявної стратегії розвитку українського туризму та врахування світового досвіду. Виявлено, що в Україні під час повоєнного відновлення важливо активно просувати туристичний потенціал, застосовувати нові ініціативи й залучати до цього процесу партнерів і спеціалістів з інших країн.

Подальші дослідження потребують аналізу питань етапів, кроків, системи відновлення й розвитку туристичної галузі на основі використання туристичного потенціалу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінок Н.В., Барвінок М.В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. *Російсько-українська війна (2014–2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти* : монографія. 2022. С. 24–34. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-4>
2. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати на напрямки порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 62. С. 178–196. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214>
3. Грищенко С.І. Туристична індустрія України: аналіз тенденцій та чинників розвитку в координатах повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-29>
4. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic> (дата звернення: 11.08.2023).
5. Захарова Т.В. Напрями розвитку туристичного бізнесу України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-6>
6. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay1> (дата звернення: 11.08.2023).
7. Малярчук Н.М., Чирва О.Г. Проблеми та перспективи розвитку незвичних видів туризму на території України після закінчення російсько-української війни на прикладі військового туризму. *Економічні горизонти*. 2022. № 4(22). С. 34–42. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/267014>
8. Олексюк Г.В., Подольський О.С. Проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*. 2022. № 3. С. 95–105. URL: http://re.gov.ua/re202203/re202203_095_OleksyukHV,PodolskyOS.pdf
9. Паньків Н., Скрипник М. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні: виклики сьогодення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4. С. 229–240. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/09/2022-308-36.pdf>
10. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.08.2023).
11. Растворова М. Підходи до позиціонування туристичних дестинацій в умовах викликів війни: аналіз досвіду країн балканського півострову. *Вчені записки Університету «Крок»*. 2022. № 3 (67). С. 83–91. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-83-91>
12. Рейманн М., Корнус О., Венгерська Н., Холодок В., Пацюк В., Паланг Х. Розвиток туристичного бізнесу прифронтових громад в умовах війни: зарубіжний та український досвід. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С. 136–144. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-1-14>
13. Роїк О., Недзвецька О. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2022. № 46. С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2>
14. Фастовець О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану. *Development of management and entrepreneurship methods on transport*. 2022. № 3 (80). С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>

15. Філюк С.М. Вплив кризових процесів на туристично-рекреаційний потенціал України: ретроспективний аналіз даних 2014–2022 рр. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 296–305. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7220110>

16. Цупка І.М., Кривенкова Р.Ю. Пріоритети функціонування туристичної індустрії під час війни в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 79. С. 247–250. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-38>

REFERENCES

1. Barvinok, N. V. and Barvinok, M. V. (2022) The impact of the Russian-Ukrainian war on tourism in Ukraine and prospects for its development in the future. *Rosiy's'ko-ukrayins'ka viyna (2014–2022): istorychni, politychni, kul'turno-osvitni, relihiyni, ekonomichni ta yurydychni aspekty: monohrafiia*, pp. 24–34. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-4>

2. Bordun, O., Shevchuk, V., Monastyrskyy, V. and Luchka, O. (2022) Losses in areas of saving the tourist business of Ukraine in the conditions of war. *Visnyk L'vivs'koho universytetu, Seriya ekonomichna*, vol. 62, pp. 178–196. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214>

3. Hryshchenko, S. I. (2023) Tourism industry of Ukraine: analysis of trends and factors of development in the coordinates of post-war recovery. *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-29> (accessed August 11, 2023).

4. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu (2023) Statistics. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/statistic> (accessed August 11, 2023).

5. Zakharova, T. V. (2023) Directions of development of tourism business of Ukraine. *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-6> (accessed August 11, 2023).

6. Zvit pro pryami zbytky infrastruktury, nepryami vtraty ekonomiky vid ruynuvan' vnaslidok viys'kovoyi ahresiyi rosiyi proty Ukrayiny, ta poperednya otsinka potreb Ukrayiny u finansuvanni vidnovlennya (2022). Available at: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay1> (accessed August 11, 2023).

7. Malychuk, N. M. and Chyrva, O. H. (2022) Problems and prospects of the development of unusual types of tourism on the territory of Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war on the example of military tourism. *Ekonomichni horyzonty*,

no. 4(22), pp. 34–42. Available at: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/267014>

8. Oleksyuk, H. V. and Podol's'kyu, O. S. (2022) Problems and prospects of the tourism industry of Ukraine in the conditions of modern challenges. *Rehional'na ekonomik*, no. 3, pp. 95–105. Available at: http://re.gov.ua/re202203/re202203_095_OleksyukHV,PodolskyuOS.pdf

9. Pankiv, N. and Skrypnyk, M. (2022) Ecological tourism as a priority direction for the sustainable development of tourism in Ukraine: today's challenges. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, no. 4, pp. 229–240. Available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/09/2022-308-36.pdf>

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) On the approval of the Tourism and Resorts Development Strategy for the period up to 2026. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (accessed August 11, 2023).

11. Rastvorova M. (2022) Approaches to the positioning of tourist destinations in the conditions of the challenges of war: an analysis of the experience of the countries of the Balkan Peninsula. *Vcheni zapysky Universytetu "Krok"*, no. 3 (67), pp. 83–91. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-83-91>

12. Reymann, M., Kornus, O., Venherska, N., Kholodok, V., Patsyuk, V. and Palanh, H. (2023) Development of tourist business of front-line communities in the conditions of war: foreign and Ukrainian experience. *Rehional'na ekonomika*, no. 1, pp. 136–144. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-1-14>

13. Royik, O. and Nedzvetska, O. (2022) Ways of development of the tourist sphere of Ukraine during the war period. *Naukovyi visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu*, no. 46, pp. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2>

14. Fastovets, O. (2022) Tourism in Ukraine under martial law. *Development of management and entrepreneurship methods on transport*, no. 3 (80), pp. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>

15. Filyuk, S. M. (2022) The impact of crisis processes on the tourism and recreation potential of Ukraine: a retrospective analysis of 2014–2022 data. *Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava, Seriya ekonomichna, Seriya yurydychna*, vol. 34, pp. 296–305. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7220110>

16. Tsupka, I. M. and Kryvenkova, R. (2023) Priorities of the functioning of the tourist industry during the war in Ukraine. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, vol. 79, pp. 247–250. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-38>

Стаття надійшла до редакції
22 березня 2023 року